

ПРОСТОРОВА ІСТОРІЯ: УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Сергій Єкельчик

УДК 94(100+477)

У статті обговорюється розвиток просторового підходу в українській історіографії, починаючи з 1920-х років, та його відродження у 2000-х, що ґрунтується на сучасній західній теоретичній літературі й технології геопозиціонування. Автор доводить, що поважна традиція регіональних студій та сучасне зацікавлення урбаністикою живлять розвиток просторової історії в Україні, а також пропонує можливі напрями майбутніх досліджень у цій ділянці.

Ключові слова: просторова історія, Україна, регіональні студії, урбаністика, геопозиціонування.

The development of spatial approach in Ukrainian historiography, starting from the 1920s, and its revival in the 2000s, grounding on modern Western theoretical literature and geolocation technology, is discussed in the article. The author proves that the long tradition of regional studies and the current interest in urban studies contribute to the development of spatial history in Ukraine. He also proposes a research agenda for this field.

Keywords: Spatial history, Ukraine, Ukrainian South, Mykhailo Hrushevskiy, regional studies, urban studies, geolocation.

В останні десятиліття просторова історія (*spatial history*) розвинулася на Заході в потужну інтердисциплінарну ділянку історичного знання. Її підґрунтям слугують теоретичні положення про складний симбіоз ландшафту й соціального життя, що спираються на праці Анрі Лефевра. У «Виробленні простору» А. Лефевр сформулював важливу тезу, що простір не є ані порожнім, ані просто декорацією історичного процесу. Натомість люди творять його і постійно змінюють свої стосунки з довкіллям. У такий спосіб простір водночас постає продуктом і учасником історичного процесу [21]. Послідовники А. Лефевра розвинули ці тези вказівками на те, що навколишнє середовище також постійно впливає на соціальне життя. Воно робить певні речі можливими чи неможливими, ставить перед людьми історичні завдання; зрештою, наслідки попередньої взаємодії між суспільством і ландшафтом визначають майбутні стосунки між ними [23; 24].

Цей концептуальний апарат вже сам по собі відкривав можливість переосмислення багатьох історичних процесів, що є визначальними в історії України — від заселення Півдня наприкінці XVIII ст. до простору соціального протесту в міських революціях початку XXI ст. Проте можливості та популярність

просторової історії значно збільшилися після появи нового методологічного інструменту — технології глобального позиціонування, що уможливила як візуалізацію складних просторових процесів, так і більш докладне вивчення історії суспільства в її просторовому вимірі.

Мета цієї статті — подати огляд нових можливостей, які просторова історія відкриває перед українською гуманітаристикою, а також обговорити деякі приклади сприйняття просторових методів в українській історичній науці останніх десятиліть.

Простір історії. Хоча концептуальний і методологічний апарат просторової історії відносно нові, історики України фактично займалися дотичною проблематикою впродовж століть. Такі центральні для традиційних історичних наративів поняття, як роль шляху «з варягів у греки» у виникненні давньоруської держави чи виникнення українського козацтва на південному степовому кордоні, насправді чудово надаються до переосмислення в рамках сучасної просторової історії. При цьому, однак, треба пам'ятати про суттєву відмінність сучасного розуміння взаємодії між людиною і природою від географічного детермінізму старих часів та уявлення про природу як простір для завоювання людиною. Поняття про людське суспільство як частину єдиної екосистеми

з навколишнім середовищем, увага до екологічних питань — усе це напрацювання останніх десятиліть.

Однак в українській історичній науці середини та кінця 1920-х років, до її примусової сталінської догматизації, уже розвивалися нові напрями дослідження регіонів України, що могли б привести до вироблення новаторських концепцій історичного простору. Тут треба згадати насамперед проект М. Грушевського з дослідження історичних регіонів України, який був припинений до виходу найцікавішої збірки праць з історії українського Степу й Півдня. Відомо, що на 1929 рік вона містила 24 статті загальним обсягом 40 друкованих аркушів і мала назву «Полуднева Україна» [17, с. 335]. Збереглася передмова М. Грушевського до цієї збірки під назвою «Степ і море в історії України», в якій він подекуди виходить за межі традиційних завдань «пізнання загального соціального процесу в даних фізико-географічних умовах», адже йшлося про те, що мали також дослідити економічні й демографічні взаємовпливи між регіонами і «як сі відносини змінювались в зв'язку з колонізаційними, культурними та політичними змінами» [5, с. 54].

М. Грушевський підкреслює і важливість нового підходу до так званих історичних регіонів, який би зосереджувався на досвіді міграції та взаємовпливів досвіду життя і праці в різних географічних та економічних умовах. Адже «донедавна, та можна сказати, що й нині ще “Новоросія” та “Україна” мислились і мисляться як поняття окремі, диспаратні, не зв'язані органічно» [5, с. 58]. Натомість він пропонує дослідити не лише «постійність, стихійну непереможність та органічність» процесу української колонізації Півдня, але й з'ясувати зворотні впливи колонізації Степу на життя населення лісової та лісостепової зон [5, с. 58–59]. М. Грушевський також відкидає традиційне бачення Степу як антагоніста української історії і закликає бачити «українську людність в симбіозі з ним» [5, с. 64]. Крім того, він пропонує застосовувати істо-

ричний підхід до культурної ідентифікації регіонів. Адже «колонізаційна маса і Новоросії, і Криму, і Донецького басейну, і Кавказького побережжя при всіх змінах зовнішніх режимів і форм зіставалась переважно українською», і національну мозаїку цих регіонів, що згори «покривалась однобарвною русифікацією», слід розглядати також як частину історії України [5, с. 67].

Мені та іншим західним істориками доводилося писати про те, як так звана національна парадигма збіднює історичні оповіді, робить їх телеологічними [26; 22, с. 288–289]. Але тут ми маємо справу з моментом деконструкції імперського нарративу, що робить національну історію критичним і креативним концептуальним важелем. Цей потенціал української історіографії 1920-х років, як і її відкритість до західних впливів і до політичного (а не тільки культурницько-етнографічного) розуміння нації, на жаль, не був повністю реалізований через сталінський поворот до догматичної спрощеної версії марксистського суспільствознавства. Як відомо, у «Короткому курсі» історії партії довілля трактувалося як частина природи, а та — як зовнішній чинник, що може «прискорювати чи уповільнювати розвиток суспільства», але не справляє «визначального впливу» на цей процес [8, с. 113]. Вочевидь, Сталін, який особисто написав підрозділ «Щодо діалектичного та історичного матеріалізму», переймався насамперед критикою географічного детермінізму, а не наслідками людської діяльності.

У 1960-х роках спроби деяких радянських географів, передусім Всеволода Анучіна, запропонувати складніше, але також марксистське визначення зовнішнього середовища як «матеріалізованої праці» («овеществленного труда», або «vergegenständlichte Arbeit» у Маркса), тобто як наслідку історичної взаємодії із суспільством, були розкритиковані з боку наукового істеблішменту [3, с. 398–401]. Так чи інакше, вони не залишили помітного сліду в тогочасній історичній науці, а надто в українській РСР.

Історія простору. Показово, що відродження досліджень простору як історичної й соціальної категорії почалося майже з тієї точки, де зупинилися М. Грушевський та його співробітники, хоча теоретичний поштовх цього разу прийшов із Заходу. Антон Котенко, який 2010 року надрукував в «Українському гуманітарному огляді» статтю про просторовий поворот у соціальних науках, захистив у Центральноєвропейському університеті докторську дисертацію англійською мовою про вироблення поняття української національної території протягом ХІХ — на початку ХХ ст. [20]. Отже, український читач був ознайомлений із просторовою історією в її сучасному західному варіанті (заснованому на працях Лефевра та його продовжувачів) науковцем, який студіював просторовий вимір українського національного проекту періоду кризи імперій. У статті А. Котенко фактично подав огляд дотичної західної теоретичної літератури, який доповнила з наголосом на історичних дослідженнях стаття-відповідь Олени Бетлій, що вийшла 2012 року [1; 9; 10]. Якщо А. Котенко прийшов до просторових студій із галузі «ментальної картографії», яка сама вже має поважну історію, то О. Бетлій є дослідницею міської історії — галузі, де просторовий підхід розвинувся раніше за інші і з найпоказовішими результатами. Обмін думками між цими двома дослідниками фактично виконав завдання не лише ознайомлення читача з досягненнями західної просторової історії, а й постановки проблеми для українських науковців. О. Бетлій запропонувала можливе застосування просторового підходу до історії Києва з використанням методу картографічного нашарування середньовічного, ранньомодерного й модерного пластів [1, с. 143].

На момент цієї дискусії запровадження просторового підходу в українське суспільствознавство вже почалося в кількох ініціативних осередках, що мали можливість швидше реагувати на нові тенденції світової науки. Центр міської історії Центрально-Східної Європи у Львові — незалежний науковий інститут із

приватним фінансуванням — з 2005 року почав здійснювати різноманітні програми дослідження міського простору Львова й інших регіонів. Зокрема, в останні роки це — інтернет-проект «Інтерактивний Львів», проект дослідження ландшафтів промислового Півдня Російської імперії й проект вивчення планових районів пізнього соціалізму [6]. У Києві 2010 року група молодих дослідників присвятила другий випуск лівого журналу соціальної критики «Спільне» темі трансформації міського простору [15], а у 2015 році група молодих науковців і кураторів з незалежної установи «Центр візуальної культури» видала альтернативний двомовний путівник по Києву під назвою «Київська книжка» [19].

Тим часом Український науковий інститут у Гарварді у 2010-х роках розпочав проект цифрової історії «МАПА», що спочатку був присвячений створенню докладної карти Голодомору. Ця карта стала не просто засобом візуалізації, а й науковим інструментом, який дав змогу, наприклад, виокремити особливу жорстокість Голодомору на Київщині й Харківщині — регіонах не так хліборобських, як політично важливих для сталінського режиму в боротьбі проти українських «націоналістів» [4]. Надалі проект «МАПА» в співпраці з різноманітними науковими установами в Україні додав нові напрями досліджень, як-от: мовна мозаїка незалежної України, «ленінопад», топоніми середньовічного Поділля тощо [14].

Протягом 2010-х років просторова історія поступово стала частиною академічного мейнстріма — нею починають займатися у провідних університетах і дослідних інститутах НАН України. При цьому й далі простежуються вже знайомі шляхи запровадження означеного методу: через контакти із Заходом, завдяки розвиткові міської історії та через регіональні студії. Так, уже в 2011 році Н. Яковенко починає свою статтю про місця поховання князівських родин Волині XV–XVII ст. з обговорення теоретичних засад просторової історії й, зокрема, поглядів А. Лефевра [18]. З 2016 року група дослідників Інституту історії України

НАН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка починає видавати електронний журнал урбаністичних студій «Місто: історія, культура, суспільство» [11]. Нарешті гарний приклад повернення на новому методологічному рівні до дослідницьких завдань, які ставив М. Грушевський, дає перший том колективної монографії «Схід і Південь України: час, простір, соціум», виданий 2014 року колективом авторів Інституту історії України й інших установ у серії «Студії з регіональної історії» [16]. Хоча ця книга виросла з матеріалів конференції, її структура і внутрішні взаємозв'язки між текстами виправдовують належність до жанру колективної монографії. У вступному розділі Я. Верменич наводить докладний огляд західних теорій «просторового повороту» в суспільних науках та їх можливого застосування в україністиці. Щодо останнього вона наголошує насамперед поняття «периферії» й потенціал оновлених регіональних студій [2]. Ця стаття створює теоретичні рамці для інших розділів й навіть ті автори, які не згадують просторової історії, добре вписані в загальний контекст книги.

Простори України. Які перспективні напрями розвитку просторової історії України? Як історичний розвиток українських регіонів, так і сучасна війна підказують багато завдань для спеціалістів із геопозиціонування. Скажімо, чудовим дослідним інструментом могла би стати багат шарова порайонна карта національної й мовної ідентифікації, результатів виборів і виникнення «анти-Майданів» на сході й півдні України.

Варто розглянути кілька прикладів, які б показали корисність методу просторових досліджень для істориків, не конче озброєних комп'ютерними технологіями й знаннями. Наприклад, історичний розвиток київського Подолу був пов'язаний із тим, що природні умови дозволяли створити там порт на Дніпрі — здавалося б, існуюче середовище структурує суспільне призначення. Однак Дніпро регулярно підтоплював Поділ і тому в 1770-х роках було прорито канал з іншого боку Труханового ост-

рова, так званий Пробитець. Судноплавство переміщується саме туди, до так званої Десенки (відомої тоді як «Чорторій»). Однак у добу пароплавів усе змінюється. Через їхню глибшу осадку в середині XIX ст. виникає потреба відновити повноводність основного русла Дніпра і 1851 року Пробитець закривають загатою, а в 1880-х роках дамбою. Крім того, це призвело до уповільнення водопливу Десенки, завдяки чому її береги уже у XX ст. стають популярною пляжною зоною [13]. Так складна взаємодія людини й навколишнього середовища зумовила своєрідну історичну спіраль взаємовпливів.

Не менш цікавим є приклад Савур-могили на сході Донецької області. З погляду географії, це висота, що домінує над степом (загалом 227 м над рівнем моря), з якої видно на 30–40 км увсбіч. Відтак це важливий стратегічний пункт вже у козацькі часи. Вона згадується в думі про «Трьох братів Азовських», які втікають із турецького полону через Савур-могили. Там також була козацька сторожова вежа. Проте Друга світова війна переписала історію цієї природної пам'ятки. З місця пам'яті про козацькі часи вона перетворилася на «пагорб слави» воїнів Червоної армії, безліч яких загинула, спочатку обороняючи її від німців у 1941–1942 роках, а потім у намаганнях відбити її в німців улітку 1943 року. У брежнєвські часи на пагорбі було збудовано великий меморіальний комплекс, який на 9 травня відвідували для покладання квітів делегації з Донецької й Луганської областей, а також із Ростовської області РСФСР, кордон з якою також пролягає зовсім поруч [12]. У 2014 році Савур-могила далі зберігає своє значення як стратегічна позиція над степом, але російські та проросійські сили також цінують її символічне значення як місце пам'яті, де «діді воювали» з фашистами, адже це добре вписується в їхню офіційну модель інтерпретації сучасної війни. Як відомо, влітку 2014 року українська армія з великими труднощами їх звідти вибила, але потім була змушена залишити Савур-могили.

При цьому радянські пам'ятники на пагорбі були майже повністю зруйновані. Спочатку впала фігура солдата, а потім і стела.

Цікаво порівняти Савур-могилу з Донецьким аеропортом, який не має такої історії і не будувався як оборонна споруда, але став важливим символом для українських патріотів завдяки подвигу «кіборгів». Спочатку вони намагалися утриматися там тому, що це аеропорт, а потім через близькість до Донецька. Проте він міг бути будь-де в тому степу.

Карпати також є гарним прикладом продуктивності просторового мислення. Тепер ми вважаємо їх серцем України, поп-співачки можуть виграти Євробачення на експлуатації іміджу Карпат як дикої первісної місцини, звідки пішла Україна. Насправді ж Карпати були перешкодою для створення модерної української нації. Ще в 1870-х роках Михайло Драгоманов із небезпекою для життя діставався до Закарпаття вузькими гірськи-

ми стежками [7, с. 263–274]. Сам термін «Закарпаття» вказує на просторову локацію оповідача по цей бік Карпат; з іншого боку, Закарпаття могло називатися (і називалося) Підкарпатською Руссю, чи Карпатською Україною [25, р. 111]. Отже, національна ідея — це теж, по суті, різновид просторової перспективи на історію.

* * *

Як бачимо, історія України надає надзвичайно широкі можливості для застосування просторових підходів і методів геопозиціонування. Запровадження просторових студій в Україні спирається на поважну традицію регіональних досліджень та популярність урбаністичних студій. Хоча нова просторова історія ґрунтується на вивченні західного теоретико-методологічного апарату, вона в певному сенсі продовжує напрями досліджень, означені ще в 1920-х роках перед примусовою сталінізацією української історичної науки.

Джерела та література

1. Бетлій О. Історик на позовах із простором, або Чи можлива синхронізована історія. *Український гуманітарний огляд*. 2012. Вип. 16–17. С. 132–151.
2. Верменич Я. Просторове моделювання історії: зміна парадигм. *Схід і Південь України: час, простір, соціум : у 2 т.* Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1. С. 16–53.
3. Гладкий Ю. Гуманитарная география как научное знание. Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2016. 544 с.
4. Голодомор: нові дані ведуть до нових відкриттів і знахідок / Harvard Ukrainian Research Institute. URL : <https://www.huri.harvard.edu/news/news-from-huri/345-holodomor-new-insights-in-ukr.html>.
5. Грушевський М. Степ і море в історії України: кілька слів щодо пляну і перспектив сього дослідю. *Український історик*. 1991–1992. № 3–4. С. 54–68.
6. Дослідницькі проекти / Центр міської історії Центрально-Східної Європи. URL : <http://www.lvivcenter.org/uk/researchprojects>.
7. Драгоманов М. Австро-руські спомини. *Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т.* Київ : Наукова думка, 1970. Т. 2. С. 151–288.
8. История Всесоюзной коммунистической партии (большевиков). Краткий курс. Москва : ОГИЗ, 1946. 352 с.
9. Котенко А. Повернення простору. *Український гуманітарний огляд*. 2010. Вип. 15. С. 45–60.
10. Котенко А. Space Oddity. *Український гуманітарний огляд*. 2013. Вип. 18. С. 172–176.
11. Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій / Інститут історії України НАН України, Історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2016. № 1. 242 с. URL : <http://mics.org.ua/?p=41>.
12. Олейников М. Саур-Могила. Путеводитель. Донецк : Донбасс, 1976. 32 с.
13. Парнікоза І. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі – погляд крізь віки. URL : <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Islands.html>.
14. Проект «МАПА – цифровий атлас України» – вікно у новітню історію України / Harvard Ukrainian Research Institute. URL : <https://www.huri.harvard.edu/news/news-from-huri/294-mapa-in-ukr.html>.
15. Спільне. 2010. № 2 : Трансформації міського простору. URL : <https://commons.com.ua/uk/zhurnal-spilne-2-transformatsiyi>.

16. Схід і Південь України: час, простір, соціум : у 2 т. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. Т. 1. 378 с.

17. Швайба Н. Комісія Полудневої України ВУАН (1926–1930 рр.). *Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*. 2006. Т. 12. С. 328–338.

18. Яковенко Н. «Погреб тілу моєму вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів у XV – середині XVII століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 20. С. 784–808.

19. The Book of Kyiv. Київська книжка / пер. з укр. та англ. ; за ред. К. Міщенко. Київ : Медуза, 2015. 376 с.

20. Kotenko A. The Ukrainian Project in Search of National Space, 1861–1914 : Ph. D. dissertation. Budapest : Central European University, 2013. 396 p.

21. Lefebvre H. The Production of Space. Oxford : Blackwell, 1991. 454 p.

22. Plokhy S. Ukraine and Russia: Representations of the Past. Toronto : University of Toronto Press, 2008. 391 p.

23. Schlögel K. Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik. München : Carl Hanser, 2003. 464 S.

24. Soja E. W. Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. London : Verso, 1989. 266 p.

25. Wilson A. Ukrainians: Unexpected Nation. New Haven : Yale University Press, 2000. 380 p.

26. Yekelchik S. Bridging the Past and the Future: Ukrainian History Writing since Independence. *Canadian Slavonic Papers*. 2011. Vol. 53. № 2–4. P. 559–573.

References

1. Betlii O. (2012) Istoryk na pozovakh iz prostorum, abo Chy mozhlyva synkhronizovana istoriia [A Historian Faces the Challenge of Space, Or Is a Synchronized History Possible]. *Ukrainskyi humanitarnyi ohliad* [Ukrainian Review of Humanities], vol. 16–17, pp. 132–151.

2. Vermenych Ya. (2014) Prostorove modeliuvania istorii: zmina paradyhm [Spatial Modelling of History: The Change of Paradigms]. *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: u 2 t.* [The East and South of Ukraine: Time, Space, Society: in 2 vol.]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, vol. 1, pp. 16–53.

3. Gladkii Iu. (2016) *Gumanitarnaya geografiya kak nauchnoe znanie* [Geography in Humanities as a Scholarly Discipline]. Moscow, Berlin: Direkt-Media, 544 p.

4. Harvard Ukrainian Research Institute. *Holodomor: novi dani vedut do novykh vidkryttiv i znakhidok* [The Holodomor: New Data Lead to New Discoveries and Findings]. URL: <https://www.huri.harvard.edu/news/news-from-huri/345-holodomor-new-insights-in-ukr.html>.

5. Hrushevskiy M. (1991–1992) Step i more v istorii Ukrainy: kilka sliv shchodo planu i perspektiv soho doslidu [Steppe and Sea in the History of Ukraine: A Few Words about the Plan and Perspective of This Study]. *Ukrainskyi istoryk* [Ukrainian Historian], no. 3–4, pp. 54–68.

6. Tsentr miskoi istorii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy [Center for Urban History of East and Central Europe]. *Doslidnytski proekty* [Research Projects]. URL: <http://www.lvivcenter.org/uk/research-projects>.

7. Drahomanov M. (1970) Avstro-ruski spomyny [Austrian and Russian Memoirs]. *Literaturno-pub-*

litsystychni pratsi: u 2 t. [Literary and Publicistic Works: in 2 vol.]. Kyiv: Naukova dumka, vol. 2, pp. 151–288.

8. OGIZ (1946) *Istoriya Vsesoyuznoy kommunisticheskoy partii (bolshevikov). Kratkiy kurs.* [History of the All-Union Communist Party (Bolshevik): A Short Course]. Moscow, 352 p.

9. Kotenko A. (2010) Povernennia prostoru [The Return of Space]. *Ukrainskyi humanitarnyi ohliad* [Ukrainian Review of Humanities], vol. 15, pp. 45–60.

10. Kotenko A. (2013) Space Oddity. *Ukrainskyi humanitarnyi ohliad* [Ukrainian Review of Humanities], vol. 18, pp. 172–176.

11. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Istorychnyi fakultet Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka [Institute of the History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Faculty of History of Taras Shevchenko Kyiv National University] (2016). *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii* [A City: History, Culture, Society. E-Journal of Urban Studies], no. 1, 242 p. URL: <http://mics.org.ua/?p=41>.

12. Oleinykov M. (1976) *Saur-Mohyla. Putivnyk* [Saur-Mohyla: A Guidebook]. Donetsk: Donbas, 32 p.

13. Parnikoza I. (2013–2018) *Kyivski ostrovy ta pryberzhni urochyshecha na Dnipro – pohliad kriz viky* [Kyiv Islands and Bankside Sites on the Dniipro – A Look through the Centuries]. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Islands.html>.

14. Harvard Ukrainian Research Institute (2017) *Proekt «MAPA – tsyfrovyy atlas Ukrainy» – vikno u novitniu istoriiu Ukrainy* [Project «MAPA – A Digital Atlas of Ukraine» – A Window into Modern His-

tory of Ukraine]. URL: <https://www.huri.harvard.edu/news/news-from-huri/294-mapa-in-ukr.html>.

15. Spilne [Common Cause] (2010), no. 2. *Transformatsii miskoho prostoru* [Transformations of city space]. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhurnal-spilne-2-transformatsiyi>.

16. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [Institute of the History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine] (2014) *Skhid i Pivden Ukrainy: chas, prostir, sotsium: u 2 t.* [The East and South of Ukraine: Time, Space, Society: in 2 vol.]. Kyiv, vol. 1, 378 p.

17. Shvaiba N. (2006) Komisiia Poludnevoi Ukrainy VUAN (1926–1930 rr.) [The Commission of the All-Ukrainian Academy of Sciences on Southern Ukraine (1926–1930)]. *Naukovi zapysky Instytutu ukrainskoi arkhеohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy* [Scholarly Transactions of the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archival and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine], vol. 12, pp. 328–338.

18. Yakovenko N. (2011) «Pohreb tilu moiemu vybraiu s predky moiemy»: mistsia pokhovan volynskyykh kniaziv u XV – seredyni XVII stolit [«I Choose to Bury My Body near My Ancestors»: Burial Places of Volhynian Princes from the 15th to mid 17th Century]. *Ukraina: kulturna spadshchyna,*

natsionalna svidomist, derzhavnist [Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine], vol. 20, pp. 784–808.

19. Mishchenko K. (ed.) (2015) *The Book of Kyiv. Kyivska knyzhka*. Kyiv: Meduza, 376 p.

20. Kotenko A. (2013) *The Ukrainian Project in Search of National Space, 1861–1914* (PhD Thesis). Budapest: Central European University, 396 p.

21. Lefebvre H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell, 454 p.

22. Plokhy S. (2008) *Ukraine and Russia: Representations of the Past*. Toronto: University of Toronto Press, 391 p.

23. Schlögel K. (2003) *Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik*. München: Carl Hanser, 464 p.

24. Soja E. W. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso, 266 p.

25. Wilson A. (2000) *Ukrainians: Unexpected Nation*. New Haven: Yale University Press, 380 p.

26. Yekelchuk S. (2011) Bridging the Past and the Future: Ukrainian History Writing since Independence. *Canadian Slavonic Papers*, vol. 53, no 2–4, pp. 559–573.

Summary

The development of spatial approach in Ukrainian historiography, starting from the 1920s and its revival in the 2000s, is discussed in the article. Recently the new field of *spatial history* has become popular in Western social science. It is based on the ideas of the French sociologist Henri Lefebvre and his followers, who have proposed a vision of landscape as locked in a complex interaction with society. The development of geolocation technology has also resulted into the creation of new methods of space investigation and the social processes visualizing. However, the newest *spatial history* has deep roots in Ukrainian science. Its traditional topics, like the significance of the Dnipro as part of the road *from the Varangians to Greeks*, the importance of the steppe for the Cossacks development or the settlement of the Ukrainian South in the XIX century have already contained a considerable component of spatial studies. It is usually thought that until the mid-XXth century the studies of historical space have been marked with the geographical determinism signet and then are only of limited value today. The author demonstrates instead that already during the times of Mykhailo Hrushevskyy a spatial approach to the history of the Ukrainian South has contained the seeds of new concepts. An innovatory vision of this region has been used to deconstruct Russian imperialist sight of the Ukrainian past and the present time. Although the Stalinist repressions have ceased the development of this trend in Ukrainian scholarship, it is resumed in independent Ukraine, this time under the influence of Western concepts, but practically from the same place where Hrushevskyy and his collaborators stopped. The author proves that the long tradition of regional studies and the current interest in urban studies also contribute to the development of spatial history in Ukraine. He proposes a research agenda for this field and offers several examples of the spatial approach application to topical issues of Ukrainian Humanities.

Keywords: Spatial history, Ukraine, Ukrainian South, Mykhailo Hrushevskyy, regional studies, urban studies, geolocation.